

STEEKPROEVEN ALS MIDDEL VAN ACCOUNTANTSCONTROLE

door Drs. H. Meij

In het decembernummer 1961 van het MAB schreef A. van Heerden een artikel over steekproeven, waarbij ik gaarne enkele aantekeningen zou willen maken. De opvattingen van van Heerden stemmen voor een groot deel overeen met de gedachtegang in mijn artikel over „De toepassing van steekproeven door de accountant” in MAB febr. 1960. Op enkele punten wordt evenwel een afwijkend standpunt ingenomen.

1. Interne controle

Mijn verdediging van het toepassen van steekproeven door de accountant baseer ik op de volgende redenering.

De accountantscontrole gaat uit van een z.g. „perfecte” interne controle. Hoewel wij allen streven naar de volmaaktheid, is geen enkele interne controle perfect. Aangezien de kosten van de interne controle progressief stijgen met de toeneming van de graad van volmaaktheid zal de administratieve leiding streven naar een evenwicht in de controlemiddelen waarbij de gestelde doeleinden bereikt worden op een zodanig niveau dat het nut van verdere vervolmaking juist opweegt tegen de stijging van de kosten. Deze doeleinden zijn t.a.v. de juistheid van de verslaglegging veelal aanzienlijk stringenter dan de eisen van de accountantscontrole. De accountant wordt onder deze omstandigheden geconfronteerd met een massa waarvan de kwaliteit aanzienlijk hoger ligt dan de vereiste. Ik heb dit geadstrueerd door de bedrijven in te delen naar de variërende graad van bereikbare zekerheid voor de accountant. De zekerheid bereikbaar in „marginale” gevallen (sommige bedrijfstypen in de dienstverleningssector) is normgevend voor de vereiste zekerheid in supramarginale gevallen, aangezien het vertrouwen van het maatschappelijk verkeer niet gedifferentieerd kan zijn naar het vermogen van de controle techniek om zekerheid te verschaffen.

Wanneer de accountant detailcontrole toepast wil dat zeggen dat hij wil constateren of de gepresenteerde verslaglegging op het onderzochte punt in de vereiste mate aansluit op de onderliggende detailgegevens. Hij kan dit doen door de verslaglegging in detail op juistheid te toetsen. Hij kan dit ook doen door te constateren dat het systeem van interne controle plus de praktische werking daarvan garandeert dat het evenwicht in de interne controle tenminste op het vereiste niveau ligt. In beide gevallen zou ik willen spreken van „eigen actie” van de accountant. In laatstgenoemd geval krijgt men echter niet alleen zekerheid van de juistheid, maar ook van het „waarom” van de overeenstemming en daarmee tevens een garantie ten aanzien van verleden en toekomst. Deze garantie is van groot belang zowel voor het maatschappelijk verkeer als voor de leiding van de onderneming. Ik meen daarom dat in dat geval bij eenzelfde hoeveelheid „eigen actie” een grotere zekerheid verkregen zal worden. Dat is identiek met te zeggen dat ruimere grenzen gesteld kunnen worden aan tolerantie en betrouwbaarheid, en dus met minder werk volstaan kan worden. Ook bij een falende interne controle zal meestal de verslaglegging nog wel juist zijn. Het is echter van het grootste belang dat de accountant dit signaleert. Anders gezegd: de formele juistheid interesseert me minder, dan het waarom van de juistheid, d.w.z. het bereikte evenwicht in de middelen van interne controle.

Van Heerden bestrijdt in zijn artikel deze redenering door op te merken dat het functioneren van de interne controle slechts geconstateerd kan worden door vast te stellen dat gemaakte fouten hersteld zijn. Als men deze gedachte in absurdum doortrekt zou dit betekenen dat men het effect van de accountantsarbeid slechts kan beoordelen aan de hand van opgespoorde fouten. Geen accountant zal wel het werk van zijn assistenten aan een dergelijke maatstaf willen toetsen. De redenering is analoog aan het in sommige Zuid Amerikaanse landen gevolgde systeem waar men het salaris van de belastingcontroleur koppelde aan het bedrag van de opgespoorde ontdinkingen. Aan iedere controle moet de eis gesteld worden dat de uitoefening daarvan kan blijken aan degene voor wie gecontroleerd wordt. Dat geldt zowel voor het werk van assistent accountants, als voor een interne controleinstantie, en voor alle maatregelen die in het bedrijf als middelen van interne controle worden aangewend. Geen administratieve leider zal willen vertrouwen op een interne controle waarvan het functioneren niet te allen tijde blijkt of tenminste getoetst kan worden.

2. *Fraude.*

In mijn artikel over steekproeven merkte ik op dat bescherming tegen fraude door middel van accountantscontrole slechts wenselijk is indien de kosten hiervan lager zijn dan andere mogelijkheden. Daarbij vermeldde ik dat de accountantswerkzaamheden als bijproduct een aanvullende dekking tegen ernstige en voortdurende fraudes zullen geven. Dat geldt wel in de eerste plaats voor fraudes die het beeld van de jaarrekening vertekenen. Dit is in het bijzonder het geval indien de controle wordt ingericht volgens de principes hierboven onder „Interne controle” aangegeven. Ik noemde daarbij fraudeverzekering als alternatief voor de eis dat de accountant tegen iedere fraude zou moeten waken, c.q. verplicht zou zijn fraude in een zeer tijdig stadium te ontdekken. Van Heerden merkt hiertegen op, dat de fraude eerst geconstateerd moet worden wil men van de verzekering nut hebben. Het is in dat geval echter niet nodig verhoging van frequentie of uitgebreidheid van het accountants-onderzoek te baseren op de mogelijkheid de schade tengevolge van fraude of verduistering te mitigeren.

Vrijwel alle fraudes tenderen nu eenmaal naar voortzetting en groei in omvang. Indien niet eerder ontdekt door andere instanties komen deze fraudes dus langzamerhand binnen het waarnemings en verantwoordelijkheidsgebied van de accountant. De accountant moet en kan deze mogelijkheden accepteren, zoals hij ook op andere punten mogelijkheden van doorbreking van de interne controle aanvaardt. Het behoort natuurlijk wel tot zijn specifieke taak te onderzoeken of de waarborgen tegen het optreden van fraudes door middel van het systeem van interne controle op een aanvaardbaar niveau liggen. Deze waarborgen dienen niet alleen op papier aanwezig te zijn maar ook op hun praktisch effect getoetst te worden. Vrees voor een optreden van het geschetste fraude-fenomeen en de schade die daardoor aan het bedrijf kan worden toegebracht mag alleen tot uitbreiding van de controlehandelingen leiden indien geen goedkopere alternatieven beschikbaar zijn.

3. *Axiomatische voorbehouden.*

Aan het voorgaande wil ik toevoegen dat ik een verklaard tegenstander ben van axiomatische voorbehouden. Deze voorbehouden zijn noch nodig noch nuttig.

Bovendien geven zij een ongewenste starheid en beperking aan het denken over de accountantscontrole.

De accountant zal zeer zeker ook verantwoordelijk moeten worden geacht voor feiten die niet uit de administratie blijken, maar die door andere maatregelen geconstateerd hadden kunnen worden, bijv. door het stellen van vragen aan het personeel. De in Angelsaksische landen vaak gebruikte vragenlijsten kunnen hierbij een nuttig hulpmiddel vormen. Dit geldt evenzeer voor zaken die op het technische terrein vallen. De accountant kan zich er niet van af maken door te zeggen dat dit buiten zijn deskundigheid valt. Als het betreden van dit gebied voor het verkrijgen van een redelijke zekerheid noodzakelijk is zal de accountant zijn onderzoek daartoe moeten uitstrekken, hetzij zelf hetzij met deskundige hulp. De accountant behoeft zich daarbij noch door overdreven zelfcritiek noch van gebruik van interne functionarissen te laten afhouden.

Met deze uitbreiding van de verantwoordelijkheid buiten het terrein van de administratie hangt direct samen een inperking van de verantwoordelijkheid op het eigen terrein. De accountant is op dat gebied niet verantwoordelijk voor al hetgeen uit de administratie kan blijken. Een dergelijk uitgangspunt zou tot absurde consequenties leiden. Men denke slechts aan alle interne administratieve documenten die in vele bedrijven welig floreren. Als de accountant op goede gronden tot een aanvaardbaar zekerheidsniveau is gekomen (aanvaardbaar in de zin als uiteengezet onder punt 1 van dit artikel) ligt daar het einde van zijn werkzaamheden, ook al ligt er nog een zee van administratief materiaal braak.

4. *De steekproef.*

Op grond van voorgaande theoretische overwegingen heb ik de toepassing van steekproeven in het werkprogramma van de accountant verdedigd. Het is daarbij denkbaar dat het bedrag van de posten niet van primair belang is. In dat geval kan de techniek van „acceptance sampling” in het bijzonder ook in de vorm van „sequential sampling” worden toegepast. Het is echter eveneens denkbaar dat de accountant de zekerheid wil hebben dat het bedrag ten aanzien waarvan de interne controle gefaald heeft, of bewust doorbroken is, een bepaalde grens niet overstijgt. In dat geval kan de accountant gebruik maken van de methode ontwikkeld door Prof. de Wolff. Van Heerden geeft op deze methode een interessante variant in de vorm van zijn „gulden rangnummermethode”, waarbij als het ware een automatische stratificatie bereikt wordt. Deze methode maakt het overbodig veronderstellingen te maken ten aanzien van de verdeling van de te onderzoeken posten naar de grootte van het bedrag. Dit vormt ongetwijfeld een belangrijke bijdrage tot de mogelijkheden detailcontroles door middel van eenvoudige steekproefformules drastisch te beperken. Ik kan mij ook een toepassing indenken waarbij de accountant op grond van andere overwegingen gaarne alle posten boven een bepaalde hoge grens gezien wil hebben en voor het overige de methode van Heerden toepast. In een aantal gevallen zal het cumulatief tellen niet eens noodzakelijk zijn voor het vinden van de te controleren posten aangezien bij sommige mechanische administratie methoden reeds cumulatieve totalen worden geregistreerd.

5. *Controlekosten.*

In het vervolg van zijn artikel werkt van Heerden een methode uit waarin de te

bereiken zekerheid, in de vorm van tolerantie en betrouwbaarheid, gekoppeld wordt aan de controlekosten.

Hoe hoger de controlekosten, hoe geringer de zekerheid waarmee genoeg kan worden genomen. Op zichzelf is deze redenering niet onjuist. De controlekosten zijn immers te beschouwen als een verlies voor het bedrijf. Het maatschappelijk verkeer en speciaal ook de direct belanghebbenden kunnen onmogelijk geïnteresseerd zijn in een voortgezet onderzoek dat meer kost dan de mogelijke vertekening van het beeld van de jaarrekening. Men zal dan liever de onzekerheid verkiezen boven de zekerheid van het verlies: het lot kost meer dan de prijs die men kan winnen. Ik meen echter dat men deze situatie niet tot norm mag verheffen. Op grond van hetgeen de accountant als aanvaardbaar zekerheidsniveau kan accepteren zal men in de meeste gevallen met aanzienlijk minder controle werkzaamheden kunnen volstaan. De berekening van de steekproefomvang waartoe het onderzoek op kostenoverwegingen moet worden beperkt zou ik daarom willen zien als een maximum waarboven de steekproefomvang niet uit mag komen. Beneden deze grens is echter iedere omvang acceptabel die de accountant op grond van zijn subjectieve interpretatie van de eisen die aan het onderzoek gesteld moeten worden aanvaardbaar acht. De berekening van het maximum geeft dan een nuttige check op te hoog opgeschroefde eisen gezien de kosten van de controle. Ik merk op dat de analyse van van Heerden naar mijn mening groot nut heeft voor de bepaling van de omvang van een steekproef als middel van interne controle.

De beschouwing van de berekende steekproef-omvang op grond van de kosten als een maximum in plaats van als een norm op grond van het economisch motief wordt in wezen bevestigd door de verdere opmerkingen in het artikel. Van Heerden introduceert namelijk een arbitraire factor, die de omvang van het steekproefonderzoek vermindert. Deze factor stelt hij afhankelijk van de interne controle.

Met de introductie van deze factor kan in wezen het gehele betoog gebracht worden in het theoretische vlak waarin ik het van de aanvang af zou willen stellen, namelijk als een actie gericht op de werking van de interne controle. Is deze interne controle niet aanwezig dan kan men beter in het geheel niet aan een steekproef beginnen. Is er evenwel een goed systeem van interne controle dan kan men de werking daarvan binnen ruime grenzen toetsen door middel van een steekproef, teneinde de „relatieve” zekerheid te krijgen dat het evenwicht van de interne controlemiddelen tenminste op een aanvaardbaar niveau ligt.

Ik kan me zeer goed een situatie voorstellen waarin de controlekosten zo hoog zijn dat het maximum voor de steekproefomvang correspondeert met een zekerheid op een zo laag niveau dat een steekproef als middel van detailcontrole praktisch geen waarde aan het accountantsonderzoek als zodanig kan toevoegen. In dat geval dient detailcontrole als zodanig verworpen te worden. Het is aan de accountant om dan te beoordelen of de zekerheid die door middel van de andere controlematregelen verkregen kan worden een voldoende waarborg voor zijn verklaring biedt.

Het is naar mijn mening een grote verdienste van van Heerden deze problemen en deze consequentie voor praktische toetsing en toepassing en voor kwantitatieve meting toegankelijk te hebben gemaakt.